

נלנלה ובטחון

יחסי הגומלין במשק
הישראלי על סף 1971

המשואה של מקורות ושימושים

המקורות הכלכליים של המשק נמדדים על-פי הערך הכולל של מוצרים ושירותים — מייצור מקומי או מיבוא — העומדים לרשותו בתקופה מסוימת. המקורות הנובעים מייצור נקראים התוצר הלאומי. ערכם של המוצרים והשירותים המהווים את המקורות הכלכליים של המדינה נקבע על-פי מחירי השוק.

במקורות העומדים לרשותו עושה המשק שימושים שונים: חלקם הוא צורך, חלקם — משקיע וחלקם — מייצא.

המקורות הנצרכים על-ידי הפרטים במשק מוגדרים כצריכה פרטית, ואלה הנצרכים על-ידי הרשויות הציבוריות מוגדרים כצריכה ציבורית.

הוצאות הביטחון נכללות, על-פי חלוקה זו, בצריכה הציבורית. סך הכל השימושים במקורות במשך תקופה מסוימת אינו יכול להיות גדול (או קטן) מסך המקורות העומדים לרשות המשק. לפיכך קיימת המשואה היסודית הבאה:

התוצר הלאומי + היבוא = הצריכה הפרטית + הצריכה הציבורית האזרחית + הצריכה הציבורית הביטחונית + ההשקעה + היצוא.

הגדלת אחד השימושים במקורות המשק, כגון הרחבת הצריכה הביטחונית, אפשרית רק על-ידי צמצום של שימושים אחרים או הוספת מקורות. זוהי, אפוא, הדילמה הכלכלית הבסיסית — שימושים אלטרנטיביים המתחרים על מקורות מוגבלים.

כיצד ניתן להגדיל את המקורות?

המשק שואף להגדיל את המקורות העומדים לרשותו, כדי לספק את צרכי המתרחבים. אולם אין הוא יכול להגדיל את המקורות ללא הגבלה. גודל המקורות מייצור מקומי מוגבל על-ידי כושר הייצור של המשק, בעוד שהיקף המקורות המיובאים מותנה ביכולתו של המשק לשלם תמורת אותו יבוא.

גודלו של התוצר הלאומי, שהוא פונקציה של כושר הייצור במשק, תלוי בכמות העבודה והון (מבנים, מכונות, ציוד, חומרי-גלם וכדומה) העומדים לרשות המשק. התוצר הלאומי יגדל רק אם גדלה כמות העבודה (הנמדדת במספר המועסקים, או בדיוק רב יותר במספר הכולל של שעות העבודה), אם גדל מלאי ההון היצרני, ואם חלה עליה בפריזון (כלומר, אותה כמות של עבודה והון מיצרת תפוקה גדולה מאשר בעבר). בדרך כלל מתרחשים כל השלושה, וכל אחד מהם תורם את תרומתו לגידול התוצר הלאומי.

תוספת עובדים היא פועל יוצא של גידול האוכלוסיה, וזו — מטבע הדברים — גדלה בשיעורים נמוכים וקבועים בקירוב.

מהו הקשר בין ביטחון לכלכלה?

האם הוצאות הביטחון הגבוהות מונחות ביסוד בעיותיה הכלכליות של מדינת ישראל או שמא דווקא צורכי הביטחון המתרחבים גרמו לצמיחה הכלכלית המהירה של המשק הישראלי?

התשובה טמונה ביחסי-הגומלין ההדוקים והמורכבים שבין הכלכלה והביטחון. במאמר זה ייעשה ניסיון לבררם.

י' ליפשיץ

הגדלת מלאי ההון היצרני במשק דורשת היקף ניכר של השקעות, והפניית מקורות להשקעה מחייבת ויתור על שימושים אחרים במקורות. מתוך כך ברור כי גם שיעורי הגידול של מלאי ההון היצרני במשק מוגבלים. לבסוף, עליית הפריזון אף היא תהליך אטי ומתון.

התוצר הלאומי יגדל גם כתוצאה מהפעלת כוח-עבודה פוטנציאלי ומלאי הון יצרני שאינם פעילים, כלומר, על-ידי ניצול גורמי-ייצור מובטלים אם יש ביקוש לשירותיהם.

בשנות המיתון הכלכלי, לפני מלחמת ששת-הימים, היו במשק גורמי ייצור מובטלים. אך בעקבות המלחמה גאה הביקוש במשק, בעיקר בגלל עליה בהוצאות הביטחון, וגורמי-הייצור המובטלים נמשכו חזרה למעגל הפעילות הכלכלית. לפיכך גדל התוצר הלאומי הגולמי בשנת 1968 ביותר מ-15 אחוזים, שהוא שיעור גידול הגבוה בכ-50 אחוזים משיעור הגידול השנתי הממוצע של התוצר הלאומי הגולמי בישראל. במרוצת שנת 1969 הגיע המשק למצב של תעסוקה מלאה.

נוסף לתוצר הלאומי עומדים לרשות המשק מקורות מיובאים. גודלו של היבוא מותנה ביכולתו של המשק לשלם תמורתו במטבע-חוץ; והמקור העיקרי למטבע-חוץ הוא היצוא, כלומר, אותו חלק מן המקורות שהמשק ויתר על השימוש העצמי בהם ומכרם למשקים אחרים. כאשר גדל הביקוש המקומי לסחורות ושירותים והמחירים בשוק עולים, מעדיפים היצרנים למכור את תפוקתם בשוק המקומי — ואז מתקשה המשק להגדיל את היקף היצוא ולהשיג מטבע-חוץ הדרוש למימון היבוא.

מקור אחר למטבע-חוץ הם התקבולים החד-צדדיים של המשק מחו"ל, כלומר, אותם תקבולים שאינם גוררים כל התחייבות שכנגד, כגון מענקים, תרומות, פיצויים אישיים, סיוע-חוץ, העברות על-ידי עולים וכדומה.

כאשר ההכנסות במטבע-חוץ (מיצוא ומתקבולים חד-צדדיים) אינן מספיקות למימון היבוא הדרוש, נזקק המשק להלוואות מחו"ל. מקורות האשראי בחו"ל אינם בלתי-מוגבלים, ועל כן ככל שגדול יותר היקף ההלוואות, גדלים הקשיים הכרוכים בהשגתן, והריבית עליהן גבוהה יותר. יתרה מזו — אפילו ניתן היה לגייס הלוואות בהיקף בלתי-מוגבל, ספק אם יכול היה המשק להרשות לעצמו לסכך את הצמיחה הכלכלית בעתיד על-ידי יצירת חוב לאומי גדול מדי. אמנם, לקיחת הלוואות גדולות מגדילה את המקורות העומדים לרשות המשק בהווה, אך בעת ובעונה אחת גם „משעבדת“ חלק מהמקורות העתידיים; ואם אלה לא יגדלו במידה מספקת, יחייב פרעון החובות, בתוספת הריבית עליהם, קיצוצים ניכרים בשימושים השונים.

אפשר לממן יבוא גם מתוך רזרבות מטבע-חוץ שברשות המשק; אולם אמצעי זה נחשב כמתאים לטווח קצר בלבד. לאורך זמן מידלדלות הרזרבות שברשות המשק, ומקור מימון זה נסתם. יתר על כן, חובה על המשק לקיים מלאי רזרבות מינימלי לשעת חירום.

ככל שהמקורות המיזבאים מהווים חלק יחסי גדול יותר מסך המקורות העומדים לרשות המשק, תלותו הכלכלית בחו"ל חזקה יותר, והוא רגיש לשינויים וללחצים חיצוניים שאינם מוגבלים למישור הכלכלי בלבד. ביטחון במובנה הרחב של המלה כולל איפוא גם מידה גדולה של עצמאות כלכלית.

כלום ניתן לצמצם בשימושים?

הדילמה הכלכלית הבסיסית היא, כאמור, שימושים אלטרנטיביים המתחרים על מקורות מוגבלים. ביררנו לעיל פירושם של ה"מקורות המוגבלים", ועתה נבחן את, השימושים האלטרנטיביים, ואת האפשרות לצמצם בהם — כדי לשחרר מקורות גדולים יותר לצורכי הביטחון.

הצריכה הפרטית משקפת את רמת החיים במשק. ככל שהצריכה הפרטית לנפש במשק גבוהה יותר כן גבוהה יותר רמת החיים של אזרחי המדינה. צמצום הצריכה הפרטית מושג על-ידי קיצוץ ההכנסה הפרטית בדרך של הטלת מסים ומלוות-חובה. בדרך כלל אין מדברים על צמצום הצריכה הפרטית בגודלה המוחלט, כי אם על האטת קצב גידולה, כלומר, על הקטנת הנתח המופנה לצריכה פרטית מתוך תוספת המקורות בתקופה מסוימת. להאטת קצב עלייתה של רמת החיים נודעת משמעות דור-ערכית. במשק הנתבע למאמץ ביטחוני מקסימלי, הדרישה להסתפק ברמת-חיים צנועה יותר היא לגיטימית, ואולם, ויתורים כל-כליים כבדים עלולים לפגוע במוראל הציבורי, ולכך מצטרף בישראל השיקול של משיכת עליה, ובפרט מארצות הרווחה. מסים כבדים עלולים גם לצמצם את הפעילות הכלכלית — שכן אנשים עשויים לשקול את הכדאיות של עבודה נוספת, הרחבת ההשקעות ופיתוח יוזמות כלכליות חדשות.

הצריכה הציבורית האזרחית משקפת את היקף השירותים הניתנים לציבור על-ידי הממשלה, הרשויות המקומיות והמוסדות הלאומיים. חלק מן הגידול בצריכה הציבורית האזרחית הינו "אוטומטי", כלומר — מתחייב במישורן מגידול האוכלוסייה. החלק האחר של הגידול בצריכה הציבורית האזרחית מבטא שיפורים והרחבה ברמת השירותים הציבוריים, העולים בקנה אחד עם התפיסות החברתיות המקובלות על מדינת רווחה. שירותים ציבוריים טובים יותר הם גם תנאי חשוב לצמיחה כלכלית מהירה. מערכת חינוך משופרת פירושה כוח אדם באיכות טובה יותר. מערכת תקשורת מפותחת פירושה כלכלה יעילה יותר וכדומה. גם קליטת העליה מטילה על הצריכה הציבורית האזרחית מעמסה לא מבוטלת.

המרכיבים העיקריים של ההשקעות במשק הם: ההשקעה במלאי הון יצרני בענפי המשק וההשקעה במגורים. ההשקעה במלאי ההון היצרני במשק, היא תנאי הכרחי להרחבת כושר הייצור

של המשק. ההשקעה במגורים דרושה לקליטת העליה ולמדיניות פיזור האוכלוסייה, אך היא נובעת, במידה לא מבוטלת, גם מעליית רמת החיים.

היצוא הוא המקור הנכבד ביותר של מטבע-חוץ, על-כן תהא הרחבתו מחוייבת המציאות במשק הנצרך ליבוא בהיקף גדול. יתר על כן, יצוא מוגדל בעתיד יאפשר למשק לפרוע את חובותיו לחו"ל בבוא העת.

קיימות השפעות-גומלין נוספות בין הביטחון והכלכלה. להלן העיקריות בהן:

הפקטור הביטחוני ממשויץ פעלי מקצועות אשר להם גם שימושי שים ואזרחיים ובכך תורם לשיפור אפיקותו של פרויקט-העבודה האזרחי במשק. מערכת הביטחון זקוקה למהנדסים, לטכנאים מפורנים שונים, לנהגים, לאנשי שירותים ועוד. הצבא ממשויץ היילים למקצועות השונים, ונותן להם הזדמנות להתמחות בהם בתנאים פלתי-שגרתיים ופרמה גבוהה.

המאמצים המושקעים בפיתוח אמצעי-לחימה ואמצעים אחרים מקדמים את הידע הטכנולוגי במשק, ויוצרים תשתית לתעשיות מורכבות, מתוחכמות וחדשניות. להישגים הטכנולוגיים של מע"פ רפת הביטחון השראה מפורפת על חלקים אחרים של הכלכלה.

המערכת הביטחונית תורמת גם במישורן לפיתוח המשק — פוללת דרכים, פונה גשרים, מפשיחה שדות-תעופה ופרדומה, אשר גם הפקטור האזרחי נהנה מהם.

המצב הביטחוני דורש הפניית חלק גדול מן המקורות לצורכי ביטחון. עמדתו על הקשיים הכרוכים בהשגת תוספת מקורות ובצמצום השימושים. הבעיה היא, איפוא, על מה לוותר?

כיצד נהגנו בעבר?

בשלוש השנים שחלפו מאז מלחמת ששת-הימים גדלו המקורות שעמדו לרשות המשק בכ-12 מיליארד ל"י, היינו, שיעור גידול של כ-73 אחוזים. כ-60 אחוזים מתוספת המקורות נבעו מגידול התוצר הלאומי הגולמי, וכ-40 אחוזים — מגידול היבוא. תוספת המקורות התחלקה בין השימושים השונים כדלקמן:

צריכה פרטית — 32 אחוזים; צריכה ציבורית (אזרחית וביטחונית) — 26 אחוזים; השקעות — 23 אחוזים, ויצוא — 19 אחוזים. הצריכה הציבורית האזרחית גדלה אמנם בשנים הנדרשות, אך עיקר תוספת המקורות שהופנתה לצריכה ציבורית יועדה לצורכי הביטחון.

נשוה את התנהגות המשק בשלוש השנים שלאחר המלחמה עם התנהגותו בשנים 1963—1965, שהיו שנים של פעילות כלכלית תקינה. בשנים 1963—1965 גדלו המקורות שעמדו לרשות המשק בכ-5 מיליארד ל"י — שיעור גידול של כ-56 אחוזים. כ-83 אחוזים מתוספת המקורות נבעו מגידול התוצר הלאומי הגולמי, ורק כ-17 אחוזים — מגידול היבוא. הצריכה הפרטית נטלה כ-52 אחוזים מתוספת המקורות, הצריכה הציבורית (אזרחית וביטחונית) — 16 אחוזים, ההשקעות — 18 אחוזים, והיצוא — 14 אחוזים.

חלוקת תפוחי תפוחים ותפוחי תפוחים

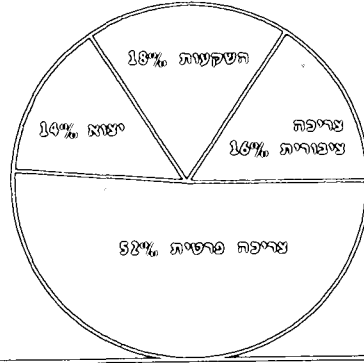
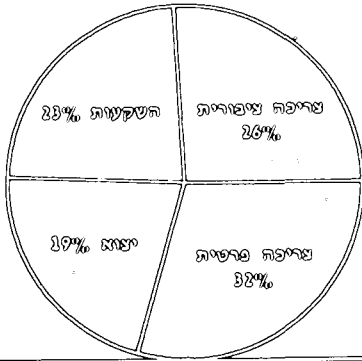
תפוחי תפוחים

1970 - 1968 ע"ש

(%:ב)

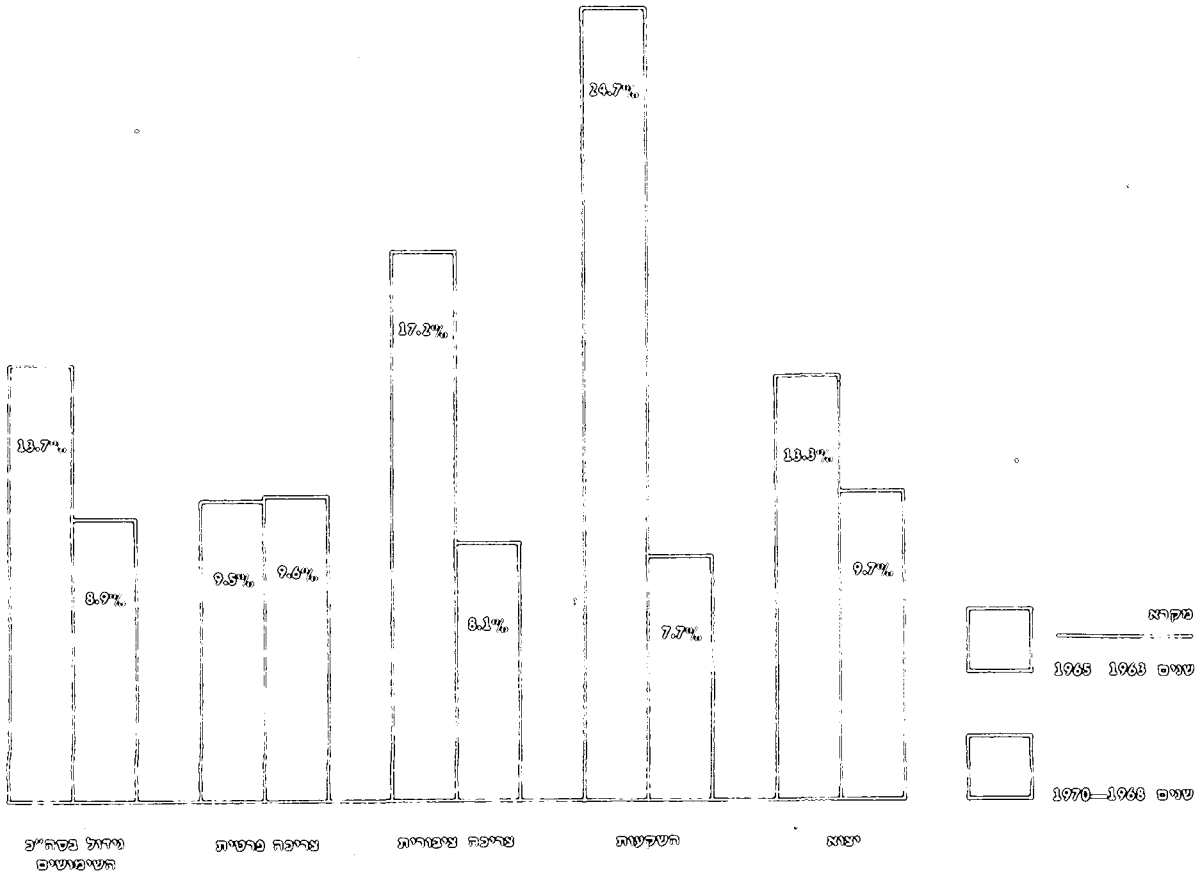
1965 - 1963 ע"ש

תפוחי תפוחים
(%:ב)

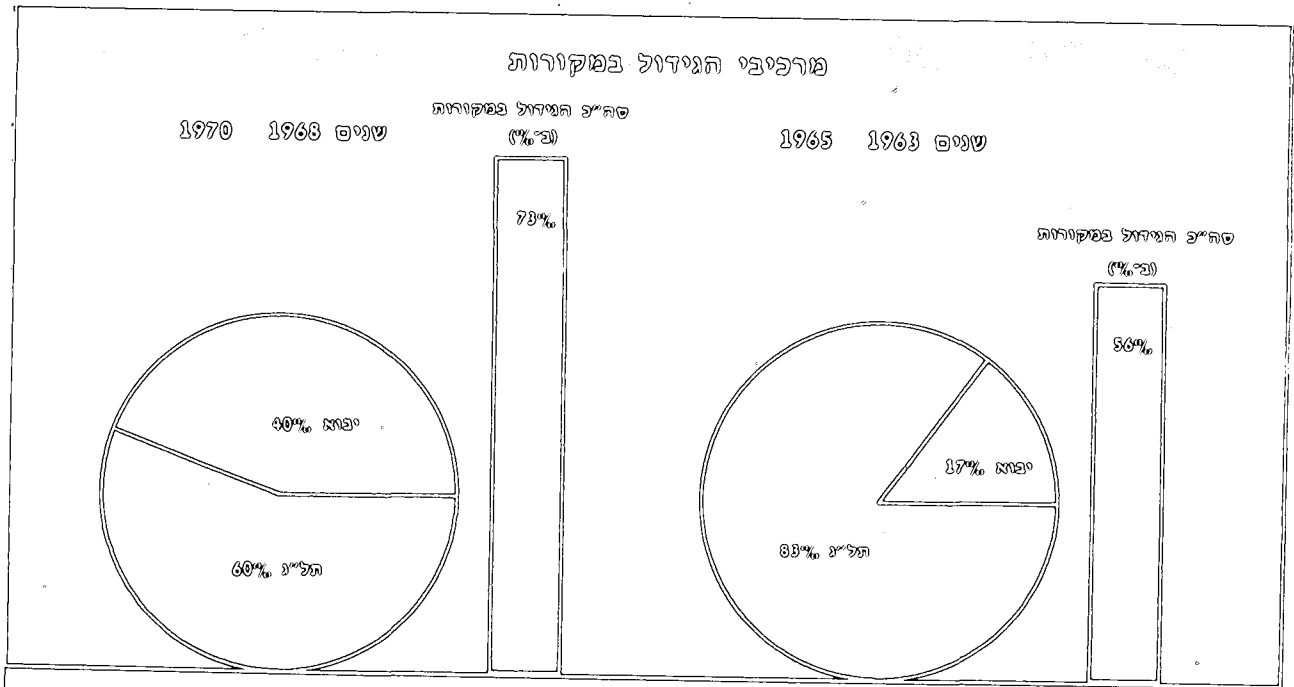

שימושים

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים ב-%
(במחירים קבועים)

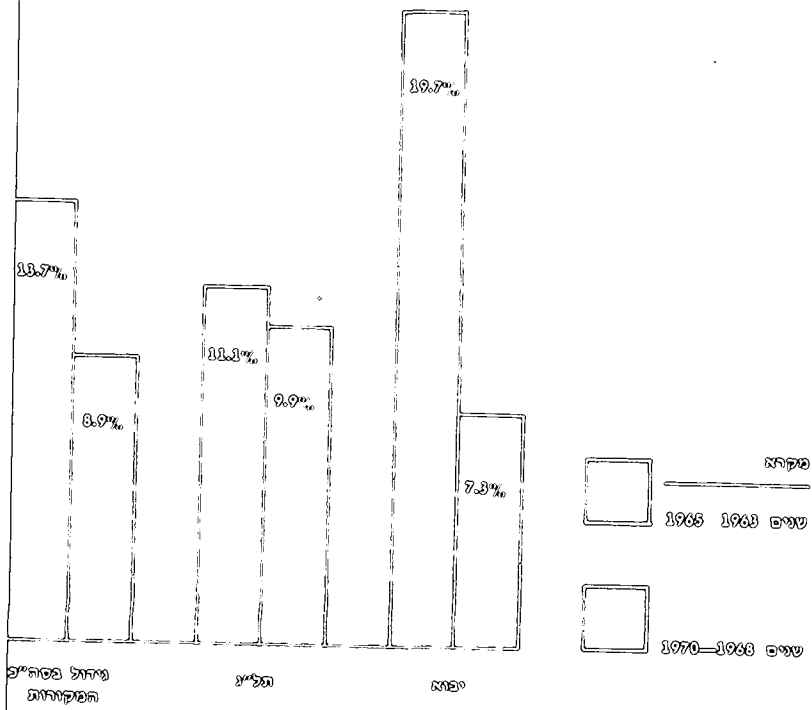

מרבצי הגידול במקורות

מקורות

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים ב-%
(במחירים קבועים)

● בתקופה שלאחר המלחמה גדלו מקורות המשק בשיעור שנתי ממוצע גבוה ב-50 אחוזים ומעלה בהשוואה לשנים 1963—1965. גידול ניכר זה של המקורות נבע בחלקו מגידול מהיר יותר של התוצר הלאומי, אך בעיקר מגידול ניכר ביבוא. חלקו היחסי של היבוא בתוספת המקורות בשנים 1968—1970 גדל ביותר מפי שניים בהשוואה לחלקו היחסי בשנים 1963—1965. הצמיחה המהירה יותר של התוצר הלאומי בשנים 1968—1970 מוסברת, בחלקה, על-ידי קיום מלאי של גורמי-ייצור מובטלים כמשק בתחילת התקופה. עם ההתקרבות לתעסוקה-מלאה הואט קצב הצמיחה של התוצר הלאומי — כ-15 אחוזים בשנת 1968, כ-11 אחוזים בשנת 1969 וכ-9 אחוזים בשנת 1970.

● בשתי התקופות גדלה הצריכה הפרטית בשיעור שנתי ממוצע דומה. ואולם, בתקופה הראשונה היה קצב גידולה מהיר מזה של סך כל המקורות, ועל-כן עלה והלך משקלה היחסי בתוך המקורות שעמדו לרשות המשק, ואילו בתקופה שלאחר המלחמה גדלה הצריכה הפרטית בשיעור נמוך מזה של סך כל המקורות, ועל כן הצטמצם והלך משקלה היחסי במקורות. השינויים בצריכה הפרטית בתקופה שלאחר המלחמה לא היו אחידים. בשנתיים הראשונות גדלה הצריכה הפרטית בשיעור שנתי ממוצע של 12 אחוזים בקירוב, ורק בשנת 1970 חלה האטה ניכרת בעליית הצריכה הפרטית, והיא גדלה בשיעור של כ-5 אחוזים בלבד.

● הבדל צפוי בין שתי התקופות מצוי בהתפתחות הצריכה הציבורית. שיעור הגידול של הצריכה הציבורית גדל כפליים ויותר בין שתי התקופות. התפתחות זו קשורה באורח ישיר בעליית הוצאות הביטחון.

● גם בהשקעה הגולמית חלה עליה ניכרת. זו מוסברת בעיקרה על-ידי רמת ההשקעות הנמוכה שאיפיינה את שנות המיתון. בשנת 1968 חלה עליה של 46 אחוזים בהיקף ההשקעות לעומת השנה שקדמה לה, שהיתה עדיין שנה של שפל כלכלי ברובה. בשנים 1969 ו-1970 גדלו ההשקעות בשיעור שנתי ממוצע של כ-14 אחוזים. בשנת 1965, משהחל המיתון גותן אותיותיו, קטנה ההשקעה במידה מסויימת. בשנים שקדמו לה, 1963 ו-1964, גדלו ההשקעות בשיעור שנתי ממוצע של כ-12 אחוזים. יוצא איפוא, כי בניכוי האנורמליות בהתנהגות ההשקעות הנובעת מן המיתון, דומה פחות או יותר, גידול ההשקעות בשתי התקופות.

● הגידול הניכר בשימושים הפנימיים במקורות לא מנע הרחבה ניכרת ביצוא. בשנים 1968—1970 גדל היצוא בשיעור שנתי ממוצע הגדול ב-40 אחוזים, לערך, משיעור הגידול שבשנים 1963—1965.

על אף הגידול הניכר בהוצאות הביטחון בשנים שלאחר המלחמה לא צימצם המשק בדרך כלל, שימושים אחרים במקורות (למעט הצריכה הפרטית בשנת 1970). התפתחות זו התאפשרה הודות לתוספת הגדולה במקורות, שנבעה בעיקר מהרחבה ניכרת ביותר של היבוא.

גפנה עתה לבחינת המשמעות שיש לגיוס מקורות בדרך זו של הרחבת יבוא.

הגידול ביבוא נתאפשר בחלקו, כתוצאה מגידול ביצוא. מה איפוא אירע לעודף היבוא על היצוא בשנים שלאחר המלחמה, ובאילו דרכים מומן? מהו הגרעון במאזן התשלומים ומהם מקורות מטבע החוץ ששימשו לכיסוי גרעון זה?

בשנת 1967 הסתכם הגרעון בכ-530 מיליון דולר, עלה לכ-650 מיליון דולר שנה לאחר מכן, לכ-870 מיליון דולר בשנת 1969, ונראה כי בשנת 1970 יסתכם בכ-1,300 מיליון דולר. בשלוש השנים שלאחר מלחמת ששת-הימים גדל איפוא הגרעון במאזן התשלומים כמעט פי 2.5!

בשנת 1968 מימנו התקבולים החד-צדדיים שקיבל המשק מחו"ל כשני שלישים מעודף היבוא על היצוא. בשנתיים הבאות אמנם גדלו התקבולים החד-צדדיים מחו"ל, אך חלקם היחסי במימון עודף היבוא הלך ופחת. בשנת 1968, ובעיקר בשנת 1969, מומן חלק ניכר מעודף היבוא מתוך רזרבות מטבע-החוץ שהיו במשק. בסוף שנת 1967 היו בידי בנק ישראל יתרות מטבע-חוץ בסך כ-715 מיליון דולר, והן דולדלו בקצב מהיר במרוצת השנים 1968 ו-1969, עד לכ-412 מיליון דולר בלבד בסוף שנת 1969. בתקופה זו התגבשה ההכרה, כי יש להפנות מאמצים למניעת דלדול נוסף של מלאי הרזרבות במטבע-חוץ, ולפיכך היה הכרח לממן את עודף היבוא על-ידי מלוות מחו"ל.

יתרת החוב הלאומי של המשק גדלה בצעדי-ענק—ב-17 אחוזים בשנת 1968, ב-16 אחוזים בשנת 1969, ובכ-32 אחוזים בשנת 1970. בסוף שנת 1970 מתקרבת יתרת החוב הלאומי לחו"ל לכ-2.9 מיליארד דולר, ומהווה למעלה ממחצית התוצר הלאומי הגולמי בשנה זו (על פי שער החליפין הרשמי).

המשמעות ברורה: בשנים שלאחר המלחמה עמדנו בנטל כבד של הוצאות ביטחון, בד בבד עלתה רמת החיים וגדלו ההשקעות. כל אלה התאפשרו על-ידי הרחבה ניכרת של היבוא, שמונן מן על-ידי יצירת חוב לאומי גדול, דלדולן של יתרות מטבע-חוץ שברשות המשק, ותקבולים חד-צדדיים מוגדלים מחו"ל.

הערכת המצב בפתח שנת 1971

מכל האמור בולטות שתי עובדות-יסוד המאפיינות את המצב הקיים:

עומס ביטחוני כבד, המתבטא באחוז גבוה של תוצר לאומי המופנה לביטחון.

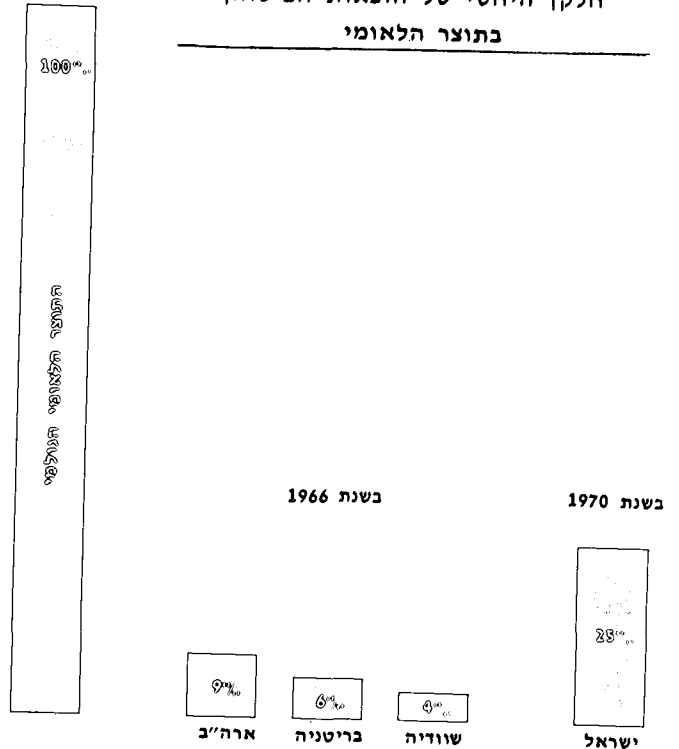
יתרה גבוהה של חוב לאומי לחו"ל.

בשנה שקדמה למלחמת ששת הימים היוו הוצאות הביטחון כ-עשירית מן התוצר הלאומי, ושנה אחת לאחר המלחמה עלה משקלן היחסי בו לכ-17 אחוזים. בשנת התקציב 1969/70 הוכר פל אחוז התוצר המופנה לביטחון לעומת השנה שקדמה למלחמה — והגיע ליותר מ-20 אחוזים. גם בשנת התקציב 1970/71 המשיך חלקן היחסי של הוצאות הביטחון בתוצר הלאומי לעלות, והגיע לרבע בקירוב.

כדי לעמוד על משמעותם של הנתונים דלעיל, נערוך השוואה קצרה עם מדינות אחרות. הנתונים שבידינו מתחסיים לשנת 1966: בשנה זו הוציאה מעצמת-על כ"ארה"ב כ-9 אחוזים מן התוצר הלאומי לביטחון, ויש לזכור כי בשנה זו היא נמצאה במצב מלחמה. מעצמות כבריטניה וצרפת הפנו ב-1966 5—6

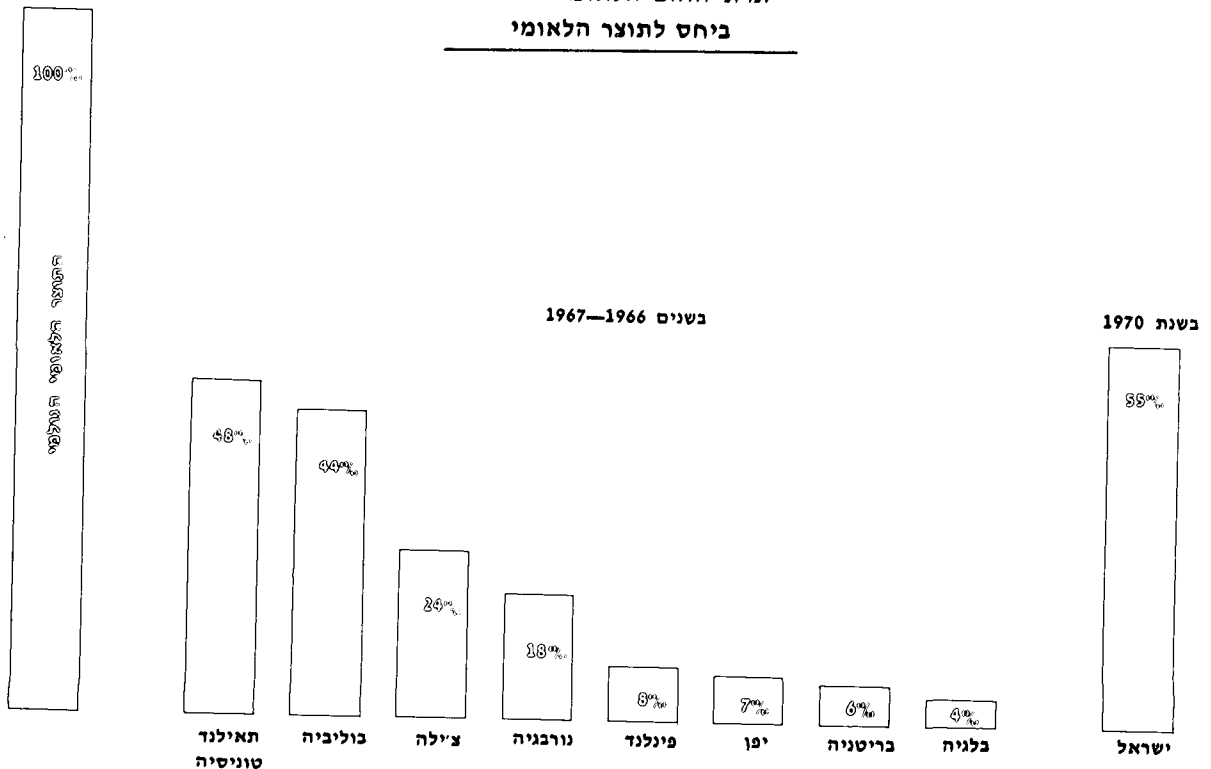
אחוזים מן התוצר הלאומי לביטחון, ואילו גרמניה ושוודיה הפנו לביטחון קצת יותר מ-4 אחוזים מן התוצר הלאומי שלהן.

חלקו היחסי של הוצאות הביטחון בתוצר הלאומי

בתקופת מלחמת-העולם השניה הגיע מאמציהן הביטחוניים של מדינות שונות לשיא. ארה"ב הגדילה את הוצאות הביטחון מ-2 אחוז, בקירוב, מן התוצר הלאומי בשנת 1940 — ל-42 אחוזים בשנת 1944. אולם כבר בשנה הראשונה שלאחר המלחמה — ב-1946 — צומצמו הוצאות הביטחון לכדי 9 אחוזים בלבד מן התוצר הלאומי, ובשנתיים הבאות — 1947 ו-1948 — ירדו לכדי 4-5 אחוזים. בשנות מלחמת קוריאה היה התהליך דומה — מ-5 אחוזים של התוצר הלאומי בשנת 1950, עלו הוצאות הביטחון ל-13.5 אחוזים של התוצר הלאומי בשנת 1953, וירדו לפחות מ-10 אחוזים בשנת 1955. ההשוואות דלעיל, המדגישות את העומס היחסי הרב של הוצאות הביטחון על כלכלת ישראל לעומת משקים אחרים מבליטות גם את אופיה הקבוע של תופעה זו בארץ. אין להתחסס אל המאמץ הביטחוני המרוכז כאל מצב חולף, לפחות לא בטווח השנים הקרובות. ההנחה היא, כי גם בשנים הקרובות תהיה רמת הוצאות הביטחון גבוהה ביותר, ויש להסתגל לכך. זו היא עובדה מרכזית, שעל כל מדיניות כלכלית להתחשב בה. את גודל החוב הלאומי לחו"ל יש לבחון ביחס לתוצר הלאומי. ככל שכושר הייצור של המשק גדול יותר, יכול הוא ליטול על עצמו חובות גדולים יותר. בשנת 1966 היותה יתרת החוב הלאומי לחו"ל כשליש מן התוצר הלאומי הגולמי, ואילו בשנת 1970 עלה יחס זה לכדי מחצית התוצר הלאומי. יתרת החוב הלאומי לחו"ל גדלה בין השנים 1966-1970 פי 2.2, בעוד התוצר הלאומי הגולמי גדל פי 1.6 בלבד. בהשוואה למדינות אחרות אין מצבה של ישראל מעודד כלל ועיקר. הנתונים שבידנו מתייחסים לשנים 1966-1967.

יתרת החוב הלאומי לחו"ל ביחס לתוצר הלאומי

פירושו המידי של גידול החוב הוא הכבדה נוספת על איזון של מאזן התשלומים. על הכנסות המשק במטבע-חוץ לגדול במידה שתאפשר לא רק מימון היבוא הדרוש, אלא גם פרעון תשלומי הקרן והריבית על חשבון החוב הלאומי. אם לא יתמלא תנאי זה — ייאלץ המשק ליטול הלוואות נוספות, וחוזר חלילה. התלות הכלכלית הגדלה בחו"ל חושפת אותנו ללחצים מדיניים, ואף עלולה להפוך לתלות מדינית, על כל המשתמע ממנה.

בהצעת התקציב שהונחה על שולחן הכנסת לשנת הכספים 1971/72 נכלל תקציב ביטחון הגדול בכ-6 אחוזים בהשוואה לשנה הקודמת. כיוון שהתוצר הלאומי צפוי לגדול בשנה הבאה בשיעור גבוה במקצת — 7-8 אחוזים — ירד במידת-מה משקלן היחסי של הוצאות הביטחון בתוצר הלאומי. מן הצד האחר צפויה הרחבה נוספת של החוב הלאומי לחו"ל, בשיעור קרוב ל-20 אחוזים, ועל כן יעלה היחס בין יתרת החוב הלאומי התוצר הלאומי לכ-60 אחוזים (על פי השער הרשמי של הדולר).

אלטרנטיבות של מדיניות כלכלית

הבעיה המרכזית שבפניה עומדים מעצבי המדיניות הכלכלית היא כיצד להימנע מהגדלת התלות הכלכלית בחו"ל במציאות של הוצאות ביטחון גבוהות.

מקובל על הכל, כי תנאי הכרחי ליכולתנו לעמוד במעמסה של הוצאות הביטחון הוא שמירה על קצב-צמיחה מקסימלי של התוצר הלאומי. דבר זה הוכח בעשרים שנות מאמץ ביטחוני. חמש המדינות הערביות הלוחמות בנו — מצרים, ירדן, סוריה, לבנון ועיראק — יחדיו הגדילו ב-15 השנים שבין 1955 ל-1970 את תקציבי הביטחון שלהן פי שבעה לערך, ולשם כך הגדילו את חלק התוצר הלאומי המופנה לביטחון פי שלושה. גם ביש-ראל גדל נתח התוצר המופנה לביטחון פי שלושה בערך במשך אותה תקופה, אולם תקציבי הביטחון גדלו פי 15! לשון אחרת, באמצע שנות החמישים היה תקציב הביטחון של חמש המדינות הערביות הנזכרות גדול פי ארבעה מזה של ישראל, ואילו בסוף שנות השישים — פי 1.5 בלבד, בעוד שהמאמץ הכלכלי (אחוז התוצר המופנה לביטחון) גדל באותו יחס. התפתחות זאת אפשרה על-ידי קצב הצמיחה המהיר יותר של כלכלת ישראל לעומת הכלכלות הערביות. קיומו של קצב-צמיחה מהיר יותר גם בעתיד יאפשר, ברבות הימים, להוציא לצורכי הביטחון סכומים דומים לאלה של חמש מדינות ערב יחד, בלא שיגדל אחוז התוצר הלאומי המופנה לביטחון.

קיום קצב צמיחה מהיר של התוצר הלאומי דורש, כאמור, רמה גבוהה של השקעות. במשק המתאמץ להפנות מקורות מקסימליים לצורכי ביטחון יש לנקוט מדיניות שתצמצם את השימושים האחרים במקורות, ועם זאת להימנע מקיפוחה של רמת ההשקעות היצרניות במשק.

הרחבת הייצור מהוה, במקביל, עליה בהכנסות של הפרטים במשק, וללא מדיניות כלכלית של ספיגת ההכנסות, תהא התוצאה הבלתי-נמנעת — גידול הצריכה הפרטית בשיעור דומה לזה של עליית התוצר. מובן כי קיום צמיחה כלכלית מהירה לשם העלאה מהירה של רמת-החיים, איננו נמנה על יעדיה הכלכליים של ישראל בתקופה זאת. לפיכך יש ללוות את הצמיחה המהירה של התוצר הלאומי במדיניות שתמתן את גידולה של הצריכה הפרטית. על מדיניות זו לעודד היסכון

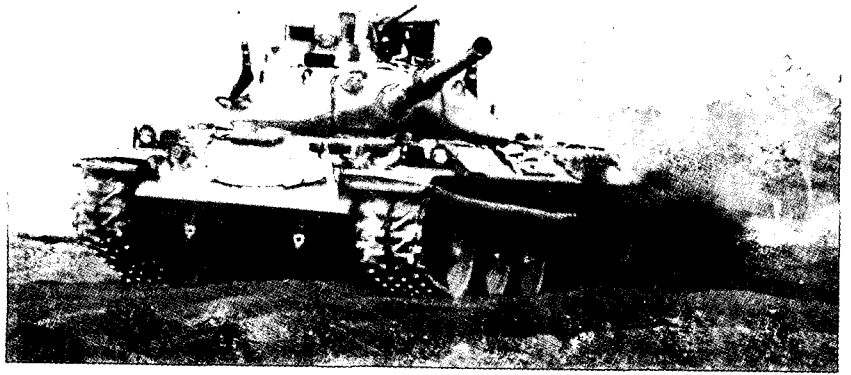
באמצעים שונים, ואף לספוג חלק מהכנסות הפרטים, כאמצעי נגד הגדלת הצריכה; במלים אחרות, על הממשלה להגדיל את המסים. שאלה בפני עצמה, שלא נוכל לבררה באורח יסודי במסגרת זו, היא הדרך שבה יש להגדיל את המסים באורח שלא יפגע בייצור, בפריזן ובצדק הסוציאלי.

עליית התוצר וריסון הצריכה הפרטית ישחררו מקורות, אשר חלקם יופנה לצורכי הביטחון הגדולים, וחלקם האחר יופנה לצמצום התלות הכלכלית בחו"ל. דבר אחרון זה דורש מדיניות של הגברת היצוא והקטנת היבוא. עידוד היצוא פירושו — יצירת תנאים בהם יעדיפו היצרנים להשקיע ולייצר מוצרים שניתן לשווקם בחו"ל; ואילו צמצום היבוא מושג על-ידי העמקת הייצור המקומי והחלפת יבוא בתוצרת מקומית. לרשות הממשלה שורת אמצעים להקל על יצואנים מזה — ולהכביד על יבואנים מזה. אמצעי מקובל אחד הוא שינוי שער החליפין הרשמי בין הלירה הישראלית ומטבעות של משקים אחרים — הפיחות. פיחות מביא לעליית מחירי היצוא בל"י, כלומר, מגדיל את התמורה שמקבלים היצואנים, ומעודד על-ידי כך, הרחבת היצוא. פיחות גורר גם התיקרות מוצרי היבוא בל"י, ועל-ידי כך פועל לצמצום היבוא.

לסיכום, רצוי לקיים קצב-צמיחה מהיר של התוצר הלאומי ולשם כך דרושה רמה גבוהה של השקעות. צמיחה כלכלית מהירה יש ללוות במדיניות של ספיגת הכנסות, אשר תמתן את עליית רמת-החיים, וכן במדיניות של עידוד היצוא וצמצום היבוא, אשר תקטין את הגירעון במאזן התשלומים ותאפשר הקטנת החוב הלאומי לחו"ל. על-ידי כך ניתן יהיה לעמוד ברמה גבוהה של הוצאות הביטחון, ועם זאת לצמצם את התלות הכלכלית בחו"ל, שאף לה משמעות נכבדה בשיקולים של ביטחון לאומי.

סקטור הביטחון מפעיל ביקוש לסחורות ושירותים במשק, ועל-ידי כך תורם לרמת הפעילות הכלכלית במשק. כבר הזכרנו, כי התרחבות הביקוש של סקטור זה מאז מלחמת ששת הימים סייעה למשק, „לצאת" מן המיתון של שנת 1966 ותחילת 1967. גם בהיסטוריה הכלכלית של מדינות אחרות ידועות תקופות, שבהן הביאו מאמצים ביטחוניים לעליית רמת הביקוש במשק, ולהחשתו של קצב הצמיחה הכלכלית. עם זאת לא יאה זה נכון להסיק, כי שינויים בתנאים המדיניים-צבאיים, שיוזילו לצמצומו של הביקוש הביטחוני לסחורות ושירותים, בהכרח יגררו את המשק לתנאי מיתון ושפל כלכלי. יתכן, אמנם, כי תקופת-מעבר מסויימת, שבה תואט הפעילות הכלכלית ותת-רחב האבטלה של גורמי הייצור שבמשק, היא בלתי-נמנעת. אך לרשות הממשלה עומדת שורה של אמצעי מדיניות כלכלית, ושימוש נכון בהם יאפשר לצמצם את תקופת המעבר ואת נזיקה למינימום האפשרי.

נסיגה של ארה"ב בשנים שלאחר מלחמת-העולם השניה הוא דוגמה מאלפת בהקשר זה. בין השנים 1945 ו-1946 הצטמצם הביקוש המקומי של סקטור הביטחון בכ-75 אחוזים, ובין השנים 1946 ו-1947 — בכ-40 אחוזים נוספים; אף-על-פי-כן ירד התוצר הלאומי הגולמי בין אמצע שנת 1945 לתחילת שנת 1946 בכ-11 אחוזים בלבד, לאחר הרבע הראשון של שנת 1946 החל שוב לעלות וכבר בתחילת שנת 1947 חזר לרמה הגבוהה של שנת 1945.

105 מ"מ "L7A3" הבריטי המורכב גם ב-"M-60" האמריקני וב"ליאופרד" הגרמני-ואולם, בלם הרתיעה והמחזיר שוכללו ביפן. לתותח זה יתרון נוסף: אפשר להזינו בתחמושת המקובלת בנאט"ו. גם לשאר כלי הנשק משמשת תחמושת נאט"ו.

בקרת האש

לתותח מד-טווח לייזר. נתוני מד-הטווח מוע"בירים למחשב בליסטי, המאפשר חישוב אוטומטי של נתונים בליסטיים ושינויים בתנאי מזג-האוויר. בקרת הצריח נעשית בקלות רבה, ביד אחת. כל האמצעים הללו משתלבים באמצעי התצפית והכינון של התותח. מייצב התותח מופעל על-ידי גירוסקופ חשמלי, והצריח מיוצב בשני צירים. הטעינה אוטומטית למחצה: יש לטעון את המטען ביד, ואילו המטען טוען את התותח אוטומטית.

מערכת התמסורות

במערכת התמסורות שישה הילוכים קדמיים והילוך אחורי אחד. ההגה מתיישר בעצמו אחרי פניה, ולו בקרה דיפרנציאלית של התמסורת הפלנטארית. בכל הילוך ניתן לבצע סיבוב במקום או סיבוב רגיל. כל המערכת מופעלת בקלות ביד אחת.

מערכת המיתלה

המערכת ההידרו-פנאומטית שבה מצויד טנק זה, דומה למערכות של טנק-הניסוי האמריקני "T-95" ושל הטנק השבדי "S", אולם התכנון הוא יפני מקורי. מרווח-הגחון ניתן לשינוי לכל אורך הטנק וכן לרוחבו בכל צד; תכונה זו חשובה במיוחד בצליחת שדות אורז בוציים, כאשר נדרש מרווח-גחון גדול. בלימת הזעזועים בנסיעה מצוינת ומאפשרת נסיעה חלקה אף בשטחים קשים. גם בלימת

הזעזועים הנגרמים על-ידי רתיעת התותח מיידית ויעילה מאוד.

מערכת הכוח

הטנק מצויד כאמור במנוע מקורר-אוויר של חברת "מיצובשי" מסדרת ZF בעל שני מחזוריים. הוא מטיפוס V ב-90 מעלות, ובעל 10 צילינדרים. המנוע רב-דלקי, ולכן ניתן לתדלקו אף בנפט או בבנזין, נוסף לסולר המשמש כדלק הרגיל; הספקו 750 כ"ס ב-2200 סל"ד.

תכונות נוספות

הטנק מצויד בצינור צלילה, ולכן מסוגל לצלוח מכשול-מים מתחת לפני המים. הוא אטום לחלוטין, ולפיכך מוגן מפני פגיעות לוחמת אבי"כ. כן מצויד הטנק באמצעים תת-אדומים ובאמצעי-קשר משוכללים שונים.

סיכום

למרות שמגבלות חמורות במידות ובמשקל הקשו על התכנון, הושגה הצלחה רבה בפי-

תוח הטנק היפני החדש. טנק זה נמוך מאוד בהשוואה לטנקים אחרים מסוגו. עבודה רבה איפשרה להרכיב תותח בן 105 מ"מ במרחב כה מוגבל. אומנם, מרחב הפעולה לאנשי הצוות קטן והמקום דחוס, אך בהתחשב במבנה-הגוף הקטן של היפני הממוצע, יש להניח כי לא יתעוררו קשיים מיוחדים בשל כך.

למרות ההגבלה במשקל, סבורים רבים כי בטנק החדש נשמר נכונה האיזון בין שלוש התכונות: ניידות, עוצמת-אש ושריון. אמנם, מנוע-דיזל מקורר-אוויר כבר הפכו לעניין שבמסורת ביפן, אולם, זו הפעם הראשונה שהשתמשו במנוע מסוג זה למערכת ההנעה בטנק. במנוע החדש בעל היעילות הגבוהה והמשקל הנמוך, הושגה התקדמות רבה מבחינת ההספק. לאמצעי בקרת-האש יתרונות רבים, והם הוסיפו ליעילותו של הטנק. הניסיונות הקרובים בתנאי-שדה יאפשרו למתכננים לבחון את הטנק היטב, להעריכו נכונה ולהמליץ על שיפורים, אם ימצא צורך בכך.

כלכלה וביטחון (סוף מעמוד 38)

מצבת המגוייסים הצטמצמה מ-11 מיליון ב-1945 לכ-4 מיליון ב-1946, לכ-2 מיליון בלבד ב-1947. אף-על-פי-כן לא עלה שיעור-האבטלה הממוצע בשנת 1946 על 4 אחוזים מכוח-העבודה. ההתפתחויות האמורות התאפשרו כתוצאה מהתרחבות השימושים האזרחיים במקורות שקיזזו את הירידה בביקוש המקומי של הסקטור הביטחוני. ירידת הביקוש הביטחוני בישראל תאפשר — בראש-וראשונה — להשיג שיפור ניכר במאזן התשלומים. השפעת הדבר על הפעילות הכלכלית המקומית תהא מצומצמת, וניתן יהיה, בלא קושי, להפנות את המקורות הכלכליים שישתחררו מן הסקטור הביטחוני למשימות פיתוח, להגדלת היצוא ולשיפור רמת-החיים.